

УДК 323.1

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ Й ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Віра Явір

*Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України,
відділ правових проблем політології
вул. Трьохсвятительська, 4, 01601, м. Київ, Україна*

Проаналізовано взаємозв'язок процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції в сучасному світі на прикладі України й інших держав. Доведено, що тенденції як етнополітичної дезінтеграції, так і інтеграції можна виявити одночасно в межах однієї поліетнічної держави, що вказує на їхній зв'язок. Наголошено на перспективах дослідження цього напрямку етнополітології, зважаючи на інтенсифікацію процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції та застосування їх як політичних технологій, елементів гібридної війни.

Ключові слова: етнополітична інтеграція, етнополітична дезінтеграція, сепаратизм, гібридна війна, етнополітика.

Характерною тенденцією розвитку сучасного світу стала інтенсифікація процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції, що зумовлює науковий інтерес до цієї проблематики. Хоча діалектична взаємодія й взаємозумовленість етнополітичної дезінтеграції й інтеграції вважається в етнополітології однією із закономірностей розвитку людства, вона не знайшла належного висвітлення й обґрунтування в етнополітології. Про взаємозв'язок явищ згадує О. Картунов, указуючи на нескінченну зміну процесів дезінтеграції й інтеграції [1, с. 211]. Дослідник переконаний, що коріння етнополітичної дезінтеграції й етнополітичної інтеграції сягають давніх часів. Тоді дезінтеграційний процес був зумовлений намаганнями етнічних спільнот відмежуватись і зберегти свою окремішність. Саме внаслідок етнополітичної дезінтеграції виникли перші міста-поліси в Давній Греції, кількість яких сягала 160, і перші етнічні протодержави. Однак відокремлене існування невеликих держав не забезпечувало повної реалізації потреб та інтересів їх населення. Таким чином почав зароджуватися природний, об'єктивний процес етнополітичної інтеграції: етнічні спільноти зрозуміли переваги спільного існування й почали об'єднуватись у перші поліетнічні держави. «Із тих давніх часів так і йдуть поруч, змінюючи один одного, процеси дезінтеграції й інтеграції», – констатує О. Картунов [2, с. 213].

Повертаючись до сучасного світу, зауважимо, що етнополітичні процеси дезінтеграції й інтеграції можуть спостерігатися на рівні однієї держави одночасно, що означає їхній нерозривний зв'язок і вказує на необхідність дослідження в межах однієї роботи. Для сучасного світу вже типовою стала ситуація, за якої держава, яка виникла внаслідок етнополітичної дезінтеграції, бере участь в інтеграційних проектах і при цьому продовжує боротися з дезінтеграційними тенденціями всередині. Прикладом можуть бути пострадянські держави – Грузія, Молдова, Російська Федерація, а тепер і Україна; балканські держави – Сербія, Хорватія, Македонія. Це дає підстави дослідникам робити припущення про ланцюговий характер перебігу дезінтеграційних процесів. Його можна відстежити на прикладі кожної зі згаданих держав (і не лише їх). Наприклад, Грузія взяла

активну участь у процесі дезінтеграції Радянського Союзу, прагнучи вийти зі складу імперії. Однак після формування власної незалежної держави в 90-х рр. Грузії довелося вести боротьбу із сепаратизмом на власних теренах – в Абхазії, Південній Осетії, Аджарії, які вимагали більшого рівня самостійності, аж до відокремлення. Як зауважує К. Оніщенко, національні меншини на території Грузії активізувалися для того, щоб домогтися незалежності від Грузії. Однак Грузія почала придушувати відцентрові тенденції – націогенез власних меншин, посиляючись на принцип непорушності територіальної цілісності суверенної держави [3, с. 712].

У сучасному світі процес дезінтеграції поліетнічної держави юридично завжди обґрунтовується правом націй на самовизначення. Однак самовизначення одного народу може відбуватися лише за рахунок обмеження прав інших народів [4]. Держава, яка утворилася внаслідок етнополітичної дезінтеграції, зокрема реалізації права народів на самовизначення, набула статусу держави та міжнародного визнання, відмовляє своїм територіям і національним меншинам, які їх населяють, у реалізації цього права, блокуючи ланцюгову реакцію дезінтеграційних процесів. Іншими словами, застосовує політико-правові механізми етнополітичної інтеграції (реінтеграції).

Як відомо, Грузії не вдалося зберегти свої території, населені національними меншинами. Унаслідок російсько-грузинської війни 2008 р. Грузія втратила контроль над Південною Осетією й Абхазією, які за збройної підтримки Російської Федерації сепаратизувалися в невизнані державні утворення. Наразі Грузія докладляє зусиль для реінтеграції Південної Осетії й Абхазії. Зокрема, Концепцією Національної безпеки Грузії головними пріоритетами політики національної безпеки держави було визначено деокупацію захоплених територій Грузії, реінтеграцію громадян, що проживають на цих територіях, відновлення грузинського суверенітету на всій території держави в межах кордонів Грузії [5]. Держава зобов'язується вживати своєчасні й ефективні заходи для деокупації території Грузії шляхом застосування мирних механізмів, які базуються на принципах міжнародного права. Грузія, починаючи з 2008 р., працює над розробленням політико-правових механізмів, покликаних пришвидшити реінтеграцію між окупованими територіями й іншими регіонами Грузії, що сприяє відновленню відносин і діалогу з громадянами Грузії, які проживають на території самопроголошених республік. Для реалізації цих завдань у грузинському уряді було створене Міністерство реінтеграції, у 2014 р. перейменоване на Міністерство примирення й громадянського рівноправ'я.

С. Асланов зауважує, що питання забезпечення громадянської інтеграції (консолідації) як усередині країни, так і за її межами є настільки важливим для етнонаціональної політики Грузії та політики національної безпеки, що проблематика громадянської інтеграції навіть розглядається як потенційне джерело загроз національній безпеці [6, с. 233]. У Концепції національної безпеки Грузії наголошується на тому, що громадянська інтеграція вимагає створення таких умов, за яких усі грузинські громадяни можуть вивчати національну мову, що сприятиме їх повній участі в політичному, економічному, соціальному та культурному житті політичної нації.

Такий зріз громадянської інтеграції, її складові частини дають всі підстави стверджувати, що йдеться про етнополітичну інтеграцію, щодо Грузії – про реінтеграцію територій, які відкололися внаслідок збройного конфлікту. Коротка дезінтеграційно-реінтеграційна історія лише однієї пострадянської країни, Грузії, переконливо свідчить про тісний зв'язок і взаємозумовленість між процесами етнополітичної дезінтеграції й інтеграції, які мають вивчатися комплексно. У попередньому науковому доробку вони досліджувалися

окремо, причому акценти зміщувалися в бік етнополітичної інтеграції, тоді як дезінтеграція не отримала належного наукового обґрунтування.

На нашу думку, це зумовлено почасти тим, що дезінтеграція сприймається як деструктивний етнополітичний процес, який знаходить вираження в автономізації, сепаратизації. Суверенні держави намагаються його заблокувати, адже кожна держава прагне зберегти свою територіальну цілісність і недоторканність кордонів. У жодній концепції, стратегії розвитку ми не побачимо намірів, які стосуються дезінтеграції держави чи участі в дезінтеграційних проектах. Інша справа, якщо йдеться про інші держави, особливо ті, в яких присутня власна національна меншина. Зовнішня етнонаціональна політика багатьох держав містить дезінтеграційний складник стосовно сусідніх країн, до яких такі держави мають етнотериторіальні претензії й де проживають їхні національні меншини. Наприклад, Угорщина тривалий час вимагає від сусідніх держав (України й Румунії) надання автономії територіям, населеним своєю національною меншиною, цим самим підживлюючи сепаратистські настрої та дезінтеграційні тенденції. У середині 90-х рр. Угорщина проголосила, що несе відповідальність за угорські спільноти за кордоном і збирається їх захищати всіма способами (навіть тими, які суперечать принципам невтручання у внутрішні справи інших держав, збереження їх територіальної цілісності).

Найбільше від угорських претензій потерпає Румунія, де в минулому столітті функціонувала угорська автономія й де угорська національна меншина є найбільшою в державі. Угорська автономна область у Румунії створювалася під тиском Радянського Союзу, як зауважує К. Вітман, для використання трансильванської проблеми в політичних цілях, щоб підтримувати потрібний угорсько-румунський баланс у регіоні [7, с. 396]. Трансильванська проблема полягає в тому, що ця історична територія зі змішаним угорським і румунським населенням, що складає зараз майже четверту частину території Румунії, неодноразово переходила від Угорщини до Румунії та навпаки. Безумовно, якщо праві радикальні політичні сили Угорщини зацікавлені в дезінтеграції Румунії, то Румунія докладатиме максимум зусиль для блокування дезінтеграційних тенденцій – угорського сепаратизму.

Що ж стосується України, то періодично Угорщина також вимагає розширення прав угорців і їх автономізації в межах Закарпатської області, підживлюючи дезінтеграційні настрої серед угорського населення області. Нещодавно прем'єр-міністр Угорщини заявив про те, що угорці, які проживають на території України, повинні отримати автономію й подвійне громадянство. «Становище 200 тисяч угорців за національністю, які живуть в Україні, надає цьому питанню особливої гостроти. Угорська громада там повинна отримати подвійне громадянство, усі права національної спільноти, а також вона має отримати можливість самоврядування», – наголосив, виступаючи в угорському парламенті, В. Орбан [8]. Це дає підстави стверджувати, що якщо раніше процеси етнополітичної дезінтеграції й інтеграції тривалий час сприймалися виключно як об'єктивна закономірність етнонаціонального розвитку людства, у сучасному світі ситуація під тиском інформаційних технологій, нових гібридних методів ведення війни змінилася. Раніше дезінтеграційно-інтеграційні процеси спрямовано практично не застосовувалися як політична технологія, інструмент тиску на суверенні держави, маніпулювання міжнародною громадською думкою. Досвід України демонструє, що етнополітична дезінтеграція з подальшою інтеграцією чи без неї може бути застосована в будь-якій державі, яка має поліетнічний склад населення, міжетнічні суперечності чи суперечності щодо історичної належності територій, населених національними меншинами. Оскільки ці характеристики притаманні абсолютній більшості поліетнічних держав, вони можуть стати об'єктом етнополітичної дезінтеграції або інтеграції в позаправовий спосіб. Тож

етнополітична дезінтеграція й інтеграція як глобальна взаємопов'язана проблема сучасного світу потребує ретельного наукового вивчення, а також напрацювання політико-правових механізмів, рекомендацій стримування та контролю, урахуваючи негативні наслідки цих процесів.

Процеси етнополітичної дезінтеграції й інтеграції слід розглядати як об'єктивні, незалежно від передумов і джерела їх виникнення, однак поряд із позитивними вони завжди мають негативні наслідки. Врехт став відповіддю на зростання кількості мігрантів в Європейському Союзі, на збільшення терористичних актів і ознаменував домінування дезінтеграційних тенденцій над інтеграційними на теренах Європи. Наразі європейські держави схилиються до проведення більш жорсткої міграційної політики, відмови від інтеграції мігрантів, повернення до політики ізоляціонізму, яку обстоюють націоналістичні партії, що стоять на позиціях євроскептицизму.

Проблематика етнополітичної дезінтеграції й інтеграції особливо актуальна для України, яка виявилася не готовою протидіяти дезінтеграційним тенденціям як на політичному, так і на правовому рівні. Ситуація ускладнювалася тим, що на момент застосування дезінтеграційних технологій у 2014 р. поліетнічне українське суспільство характеризувалося високим рівнем деконсолідації, розколотістю щодо розуміння зовнішньополітичного й етнополітичного векторів розвитку України, адже держава приділяла мало уваги подоланню чинників етнополітичного розколу, а також гармонізації, узгодженню інтересів, пошуку компромісів, прийнятних для поліетнічного суспільства, іншими словами, не сприяла інтеграційним тенденціям усередині держави (поліетнічної спільноти), внутрішній етнополітичній, етнокультурній консолідації. Науковці визначають етнокультурну консолідацію як об'єднання громадян незалежно від кольору шкіри, етнічної, національної, мовної належності, етнорегіональних уподобань і релігійних переконань в поліетнічну політичну націю на основі спільних загальнонаціональних цінностей задля реалізації національних інтересів в етнонаціональній і етнополітичній сфері [9, с. 13].

У 90-х та 2000-х рр. удосконалення законодавства етнонаціональної політики тривалий час гальмувалося, вирішення етнополітичних проблем табувалося. Україна належить до поліетнічних держав зі складною історичною спадщиною та суттєвими регіональними, культурними, мовними, етнічними відмінностями, які не вдалося згладити в межах етнонаціональної політики за роки незалежності і які створили сприятливий ґрунт для виникнення етнополітичного конфлікту та дезінтеграції України. Тому після Революції Гідності 2013–2014 рр. Україна постала перед принципово новими викликами – етнополітичним конфліктом за участю РФ, сецесією окремих регіонів України. Анексія Автономної Республіки Крим, посилення відцентрових тенденцій на Південному Сході України вперше за роки незалежності гостро актуалізували проблему сепаратизму, зокрема іредентизму. Усе це – прояви більш глобального етнополітичного процесу – дезінтеграції. В Україні етнополітична дезінтеграція супроводжується воєнними діями, утратою контролю над частиною території, яка незаконно увійшла до складу іншої держави чи оформилася в невизнані квазідержавні утворення – ДНР і ЛНР, які за підтримки РФ ведуть війну з Україною.

Наразі перед Україною стоїть завдання – відновлення територіальної цілісності, повернення контролю над тимчасово окупованими територіями Донбасу та Криму, тобто їх етнополітичної інтеграції, яку в зарубіжній етнополітичній практиці категоризовано як реінтеграцію. Україна – не єдина держава, яка зазнала етнополітичної дезінтеграції на пострадянському просторі. Молдова, Грузія, Азербайджан також утратили частини

своїх територій унаслідок етнополітичних конфліктів і намагаються реінтегрувати їх. Вивчення зарубіжного досвіду моделей і стратегій етнополітичної реінтеграції сприятиме більш глибокому науковому розумінню процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції загалом і напрацюванню практичних рекомендацій для етнонаціональної політики України зокрема.

Про актуальність концептуальних і науково-практичних розробок аналізу викликів і процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції свідчать численні дискусії фахівців і експертів як в Україні, так і за кордоном. Різні аспекти етнополітичної дезінтеграції, протидії її деструктивним наслідкам у межах етнонаціональної політики досліджують О. Антонюк, К. Вітман, В. Євтух, І. Зварич, І. Кресіна, О. Кривицька, В. Крисаченко, О. Куць, Л. Лойко, О. Майборода, Л. Нагорна, О. Нельга, М. Обушний, І. Оніщенко, Т. Панфілова, М. Панчук, Ю. Римаренко, В. Степаненко, М. Степико, Ю. Тищенко, М. Товт, Л. Шкляр, М. Шульга. Запобігання етнополітичним конфліктам і їх урегулювання є предметом вивчення В. Ананьїна, М. Байрака, О. Балдинюка, І. Варзара, В. Дівак, О. Картунова, А. Кіссе, В. Котигоренка, О. Маруховської, Ю. Мацієвського, Г. Перепелиці, С. Римаренка, М. Розумного, О. Рудіка, С. Ситника, О. Стадніченко, В. Трощинського.

Питання забезпечення етнополітичної стабільності й етнополітичної безпеки держави досліджують А. Асланов, М. Вавринчук, А. Іванова, Ю. Калиновський, Ю. Косьмій, І. Набок, Л. Перепелкін, І. Хусаїнов, Н. Цицашвілі. Феномен невизнаних держав, який виникає внаслідок етнополітичної дезінтеграції, досліджують вітчизняні вчені – К. Вітман, Т. Далявська, В. Дівак; зарубіжні – Г. Ганум, Д. Гелденх'юс, Р. Джексон, Г. Ерасмус, Н. Касперсен, Дж. Кер-Ліндсей, Ч. Кінг, А. Кірчнер, П. Колсто, Д. Лінч, К. Мацузато, С. Пег, Н. Попеску, Г. Стенсфілд, Р. Тоомла, Г. Хесль, П. Холл. Теорії інтеграції та реінтеграції були напрацьовані в дослідженнях Н. Вінер, Е. Гааза, К. Дойча, Е. Етціоні, О. Натой, Б. Маліновські, Д. Мітрени, В. Черноуса, Б. Цілевича.

Незважаючи на вагомий доробок, присвячений окремим аспектам етнополітичної дезінтеграції й інтеграції, взаємозумовленість і суть цих етнополітичних процесів, особливості перебігу, основні характеристики та закономірності, причини виникнення, що визначають сучасний етап етнополітичного розвитку, видаються недостатньо дослідженими, особливо в контексті ситуації в Україні, яка зазнала етнополітичної дезінтеграції протягом останніх років і потребує напрацювання ефективної стратегії реінтеграції тимчасово окупованих територій у межах державної етнонаціональної політики.

Слід згадати, що виклики та наслідки, якими супроводжуються сучасні дезінтеграційно-інтеграційні процеси останніх років у світі, також неможливо залишити поза увагою етнополітичної науки. Серед деструктивних – інтенсифікація міграційних процесів, проявів тероризму, сепаратизація територій компактного проживання національних меншин, інформаційна, гібридна війна, нелегітимний перегляд кордонів суверенних держав. Такі наслідки можуть виявитися як у ході етнополітичної дезінтеграції, так і інтеграції, що вкотре вказує на тісний нерозривний взаємозв'язок названих понять, адже етнополітичну інтеграцію можна розглядати як вид етносамоорганізації, яка «наштовхується на протидію з боку цивілізаційних і етномоделних типів і систем самоорганізації, що вбачають загрозу нівеляції й перспективу розчинитися в глобальних вимірах» [10, с. 55]. Наприклад, якщо подивитися на ситуацію в Україні неупереджено, то дезінтеграційні прояви сепаратизму на Сході та Півдні України стали першим етапом етнополітичного об'єднувального процесу. Як самопроголошена влада Автономної Республіки Крим, так і влада невизнаних утворень – ДНР і ЛНР – задекларували інтеграцію цих територій України до складу Російської Федерації. Однак не все населення підтримало цей вектор етнополітичної інтеграції, зокрема, його не підтримали

українці, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, а також кримські татари як національна меншина. Вони почали чинити активний спротив у політичній площині та на міжнародній арені такому вектору етнополітичної інтеграції.

Таким чином, вдалося довести тісний взаємозв'язок, взаємозумовленість і трансформацію один в одного процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції в сучасному світі на прикладі України й інших держав, а також указати на перспективи дослідження цього напрямку етнополітології, зважаючи на інтенсифікацію процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції. Крім того, у сучасному світі спостерігаються спроби застосування процесів етнополітичної дезінтеграції й інтеграції як політичних технологій, елементів гібридної війни, інформаційної пропаганди та тиску на суверенні держави. Це вимагає більш уважного ставлення до відцентрових (дезінтеграційних) і доцентрових (інтеграційних) тенденцій усередині поліетнічних суспільств із боку етнонаціональної політики й етнополітичної безпеки сучасних держав, які намагаються зберегти суверенітет і територіальну цілісність у сучасному світі.

Список використаної літератури:

1. Картунов О. Вступ до етнополітології [наук.-навч. посібник] / О. Картунов. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с.
2. Цит. праця.
3. Оніщенко К. Територіальна автономія як інститут забезпечення вимог національних меншин / К. Оніщенко // Держава і право, 2010. – Вип. 49. – С. 712–718.
4. Кривицька О. Конфліктність пострадянської етнічної ідентифікації / О. Кривицька // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=17&c=149>.
5. National Security Concept of Georgia / Ministry of Foreign Affairs of Georgia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ge/MainNav/ForeignPolicy/NationalSecurityConcept.aspx?lang=en-US>.
6. Асланов С. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз : [монографія] / С. Асланов. – Ужгород : Ліра, 2016. – 464 с.
7. Вітман К. Культурна автономія як потенційний механізм забезпечення прав національних меншин Румунії / К. Вітман // Актуальні проблеми політики. Вип. 30. – Одеса, 2007. – С. 394–402.
8. Угорщина вимагає для угорців на Закарпатті автономії і подвійного громадянства / Політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.beregszasz.com.ua/index.php/politika-br-polityka/38-polityka-ukraina/4582-uhorshchyna-vymahaie-dlia-uhortsiv-na-zakarpatti-avtonomii-i-podviinoho-hromadianstva>.
9. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства: наукова записка / І. Кресіна та ін. – Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – 155 с.
10. Римаренко Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади : [підручник] / Ю. Римаренко, Л. Шкляр, С. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 263 с.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PROCESSES OF THE ETHNOPOLITICAL
DISINTEGRATION AND INTEGRATION IN MODERN WORLD****Vira Yavir***V.M. Koretsky Institute of state and law
of National Academy of Sciences of Ukraine
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine, 01601*

The interrelation between the processes of ethno-political disintegration and integration in the modern world on the example of Ukraine and other states is studied. It is proved that the tendencies of both ethno-political disintegration and integration can be detected simultaneously within the boundaries of one polyethnic state. This indicates their connection. The prospect of this direction of ethno-politics research is indicated, taking into account the intensification of ethno-political disintegration and integration processes and their usage as political technologies, elements of the hybrid war.

Key words: ethno-political integration, ethno-political disintegration, separatism, hybrid war, ethno-politics.